

Instituut voor
Netwerkcultuur,
12.04.2019

Verslag: De Kunst van de Kritiek

NWA Matchmakings-
bijeenkomst

Introductie

De Nationale Wetenschapsagenda (NWA) is een onderzoeksprogramma dat in 2018 gelanceerd werd door Minister Ingrid Engelshoven van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Voor deze agenda werden onder de Nederlandse bevolking 12.000 vragen opgehaald, samengevat in 140 clustervragen en 25 onderzoeksroutes voor zelforganiserende netwerken. Het Instituut voor Netwerkcultuur (Hogeschool van Amsterdam) organiseerde een NWA Matchmakingsbijeenkomst onder de noemer De Kunst van de Kritiek om de eerste aanzet te geven tot zo'n netwerk rondom het thema kunstkritiek.

Aansluitend op twee NWA-routes - 'Kunst: onderzoek en innovatie in de 21e eeuw' en 'Op weg naar de veerkrachtige samenleving' - werd onderzocht wat de rol van kunst- en cultuurkritiek is in een veerkrachtige maatschappij ten tijde van

digitalisering. Daarbij was in het bijzonder aandacht voor de rol van kunst in fundamentele en praktische kennisproductie en voor de kansen en knelpunten in de digitalisering. In de discussie werd toegewerkt naar het formuleren van een mogelijke onderzoeksagenda. Onder de 24 deelnemers bevonden zich onderzoekers en docenten van universiteiten en hogescholen, critici, uitgevers, (beeldend) kunstenaars, journalisten, curatoren en redacteurs.

Dit verslag is geschreven op basis van notulen van de bijeenkomst die gezamenlijk zijn geschreven door zowel deelnemers als organisatoren (in totaal zeven personen). We hebben voor dit gezamenlijk schrijven gebruik gemaakt van de webapplicatie Edit This Post: www.editthispost.com.

Het verslag volgt de chronologische opbouw van het programma, beginnend met een lezing Réka Kinga Papp, gevolgd door drie gelijktijdige discussietafels en een plenaire reflectie. Het sluit af met een stappenplan voor concrete vervolgstappen.

Loop altijd een paar stappen voor: technieken voor veerkrachtige cultuurjournalistiek

Lezing door Réka Kinga Papp (Eurozine)

Stappenplan bij onderdrukking van vrije pers: 1.) panikeer! 2.) kalmeer, 3.) verzin al publicerende je verdedigingsstrategieën.

Réka Kinga Papp is een Hongaarse kunstenaar, journalist en hoofdredacteur van Eurozine. Eurozine is een platform en netwerkorganisatie die vanuit Wenen werkt om culturele tijdschriften met elkaar te verbinden en artikelen onderling te delen, te vertalen en op meerdere plekken te publiceren.

Veel van de tijdschriften die aan Eurozine verbonden zijn komen uit Oost-Europa, waar de vrije pers - en trouwens de gehele culturele sector - al jarenlang in de verdediging wordt gedrongen door het populistische bewind van 'sterke mannen'. Redacteurs en journalisten worden elke dag geconfronteerd met vragen als: hoe verhoudt de culturele pers zich tot de opkomst van het zogenaamde 'illiberalisme'? Hoe kunnen tijdschriften zich weren tegen verdrukking en bedreiging van hun voortbestaan? Wat is de rol van kunst- en cultuurjournalistiek in een open en democratische maatschappij vandaag de dag?

Als we iets kunnen leren van de recente geschiedenis, is het dat mondigheid tegen verdrukking helpt. De culturele en onafhankelijke pers in Slowakije is hier een goed voorbeeld van: de onafhankelijke pers heeft zich de afgelopen decennia weerbaar opgesteld, waardoor het medialandschap nog breed, divers en springlevend is. Daarentegen is het medialandschap in Hongarije, waar de pers minder strijdvaardig uit de hoek kwam, vrijwel volledig verdord.

Natuurlijk vraagt elke situatie, elk land om zijn eigen manieren van weerbaar optreden. Misschien zijn strategieën en concepten nog niet overal uitgevonden. In dat geval is het tijd om te panikereren! Paniek in de pers is de kortste weg naar breed publiek bewustzijn en dat leidt weer tot het ontwikkelen van koelhoofdige manieren van omgaan met repressie.

Het is nog niet zo simpel om dit soort strategieën te bedenken, maar Réka Kinga Papp ziet een aantal algemene lessen:

We staan er niet alleen voor. Europeanen hebben vaak geen idee van het culturele landschap van buurlanden, laat staan van landen aan de andere kant van het continent. Tegelijkertijd is het cruciaal om te beseffen dat we in een gedeelde crisis zitten: Brexit en de 'Oost-Europese crisis' staan niet los van elkaar. Het gemeenschappelijk publiceren zoals Eurozine dat doet, met partnertijdschriften uit verschillende landen en gesterkt door het traditionele verlichtingsdenken, stimuleert dit besef. Eurozine heeft bijvoorbeeld de Brexit aangegrepen om de Europese verkiezingen, die meestal simpelweg te saai zijn voor het publiek, onder de aandacht te brengen. Het verzamelt verkiezingsverslagen uit alle deelnemende EU-landen, om zo verschillende invalshoeken in kaart te brengen en gemeenschappelijke grond voor dialoog te creëren.

Les: We moeten solidair blijven en tegen stereotypes vechten, vrije correspondentie faciliteren, elkaars teksten vertalen en (kosteloos) verspreiden. We zijn op de goede weg, want netwerken tussen onafhankelijke media zijn nu veel sterker dan tien jaar geleden. Toch moeten we elkaar nog veel vaker ontmoeten op het operationele niveau.

Communicatie is meer dan PR. Sinds de jaren negentig is een verarmd begrip van communicatie gemeengoed geworden, waarin PR hoger gewaardeerd wordt dan journalistiek. Cultuurjournalistiek heeft weliswaar de taak een grote groep lezers te bereiken, maar moet ook oog houden voor 'impact' voorbij meetbare lezersaantallen. Het gaat er uiteindelijk niet om hoeveel mensen een medium kennen of wat de status ervan is. Het gaat erom het publiek echt te betrekken, door academische kennis en culturele reflecties deelbaar en inzichtelijk te maken. Daarbij geldt nog steeds: hoe groter het geëngageerde publiek, hoe beter.

Les: Het gaat er niet om wat de ene Europarlementariër precies tegen de andere zegt. Het gaat erom wat lezers uit verschillende landen tegen elkaar kunnen zeggen op basis van onze journalistiek.

Denk liever pedagogisch dan autoritair. We leven op dit moment in een transitieperiode waarin verschillende generaties radicaal andere mediabelevingen hebben. Het kan daarom niet langer de taak van media zijn om als klassieke autoriteit van vaststaande kennis te fungeren. Culturele uitgeverij en media zullen autoriteit moeten herdefiniëren en zich veel meer moeten richten op het communiceerbaar maken van het 'verborgen curriculum' van de kritische theorie. Dit is des te urgenter omdat academici vanwege de groeiende marktwerking in het hoger onderwijs steeds minder gestimuleerd worden om populariserend te publiceren.

Les: Kleine namen verdienen net zo veel aandacht als grote. *Artistic research* is een voorbeeld waarin minder autoritaire uitingsvormen worden onderzocht en dat daarom aandacht verdient. Extra-academische vormen van kritiek zijn belangrijker dan ooit, maar ook aan academici is de taak om de verbinding met het kritische veld buiten de universiteit te versterken.

Publiek-privaat is niet meer wat het geweest is. Voor de vrijwel zonder uitzondering precaire cultuurjournalistiek blijft fondsengeld cruciaal. De praktijk laat zien dat het voor media met een (publiek) sponsormodel moeilijk is een commercieel inkomen te genereren, terwijl het andersom ook voor media die hun geld op de markt verdienen lastig blijkt om publieke fondsen aan te vragen. Overheden lijken daarbij nog niet goed te beseffen dat media in Europa sinds 2008 gemiddeld meer dan de helft van hun commerciële inkomsten zijn verloren.

Les: Blijf transparant, maar wees ook realistisch wat betreft hybride financieringsmodellen en durf om fondsen te vragen.

Tafel 1: Democratie en de publieke sfeer

Thijs Lijster (Rijksuniversiteit Groningen)

Algemene vraag: Hoe kunnen kritische culturen democratische en weerbare maatschappijen versterken?

Deelnemers: Christa-Maria Lerm Hayes (UvA, kunsthistoricus), Matisse Huiskens (Simulacrum), Dirk Verhoeven (Domein voor Kunstkritiek), Emily Kocken (auteur, kunstenaar), Sonja van der Valk (Domein voor Kunstkritiek), Bram Ieven (UL, Digitale Cultuur, KABK, kunstcriticus), Joke de Wolf (Trouw, Groene Amsterdammer, PhD-kandidaat RUG), Wouter Hillaert (Rekto:Verso, Folio), Jorne Vriens (freelance criticus), Thijs Lijster (RUG).

Het uitgangspunt is dat de publieke sfeer de humuslaag onder de democratie is en dat de kunsten deel uitmaken van die publieke sfeer. Nederland is een gepolariseerde en gefragmenteerde of verkokerde samenleving. Deze polarisatie heeft te maken met onze huidige media-infrastructuur en de dominante medialogica. Het zwaartepunt in dit landschap verschuift van de publieke sector (omroepen) naar commerciële platformen (sociale media). Dat heeft complexe gevolgen, ook voor de rol van de criticus en de publieke intellectueel. Iedereen kan zijn eigen platform hebben, wat positief is. Ook kan dat juist andere autoriteiten voor het voetlicht brengen. Nieuwe conservatieve stemmen in de Nederlandse politiek vallen de kritische tradities van de vrije media en cultuur aan, terwijl ze de retoriek van diezelfde traditie gebruiken. De manier waarop deze nieuwe stemmen zich in de media manifesteren, laat zien dat media niet meer neutraal zijn, maar beschouwd worden als politieke stem.

Wat is in deze situatie nodig om de publieke sfeer 'gezond' en uitgebalanceerd te houden? Hoe kunnen we zorgen dat kritisch denken doorsijpelt in de maatschappij? Hoe kunnen we de brugfunctie van (academische) criticus naar de publieke sfeer mogelijk maken?

Het academische leven is precair geworden, waardoor het lastig is als academicus kritieken te schrijven, met publiek geld en vanuit de context van de universiteit. Het soort schrijven over cultuur dat de overheden systematisch stimuleren, is instrumenteel van aard. Zo gaat er nog wel geld naar het projectmatig werken aan democratisering van de kunst en participatieprojecten. Een goed voorbeeld is The Art of Impact, een tijdelijk fonds voor geëngageerde kunst dat veel geld schonk aan kunst met impactgericht engagement, maar weinig ruimte bood voor fundamentele of zelfkritiek.

De kritiek heeft op dit moment een gebrek aan een hele rits benodigdheden: tijd, ruimte, geld, woorden en zelfbegrip. Het belangrijkste thema lijkt op dit moment educatie: het creëren van basisvoorwaarden en basisvoorzieningen voor kritische individuen. Hoe wordt de criticus opgeleid? In de opleiding kunstgeschiedenis? Stel er zou een Master Kunstkritiek zijn, hoe zou die eruitzien? Zou die aan de kunstscholen of universiteiten onderwezen worden? Er is een aantal voorbeelden van onderwijs in kritiek. Studenten dramaturgie leren niets anders dan 'de wijken in te gaan' en zich daar sociaal en kritisch te engageren. Aan universiteiten zijn vakken 'kunst en kritiek' te volgen. Daarnaast zijn er allerlei vormen van

de-institutionalisering en nieuwe kanalen (tijdschriften, leesgroepen, parttime baantjes in de kritiek) buiten de gegeven institutionele kaders waar jonge critici het vak leren.

Wat in ieder geval nodig is, is tijd die ontsnapt aan de huidige economische structuur. Tijd waarin we niet werken, waarin het vrije denken opnieuw gedefinieerd wordt. Tijd om te creëren en te leren. Immers, wat heeft iemand aan kunstkritiek als diegene de tijd niet heeft gehad om dit vocabulaire, de kennis en dergelijke te ontwikkelen om het te begrijpen? Of is dat te elitair gedacht, terwijl dat juist doorbroken zou moeten worden? Moet niet ook het 'begrijpen' zelf worden opengeboken, aangezien er nooit maar één manier van kunstkritiek te bedrijven is? In dat geval is kritiek te omschrijven als de praktijk van het uitproberen.

Een aantal concrete voorstellen kunnen op basis van dit inzicht geformuleerd en uitgetoetst worden:

- Een Criticus des Vaderlands: niet autoritair, maar toegankelijk, buiten de artistieke en intellectuele bubbel.
- Een onderwijsvorm waarin niet het uiteindelijke essay, maar het proces van uitproberen centraal staat.
- Het simpelweg opengooien van de kunstkritiek, zoals bij For the Love of God, de diamantschedel van Damien Hirst, waarop iedereen die het wilde op Hirsts website kon reageren.

Verder wordt een aantal onderzoeksvragen voorgesteld:

- Wat zijn de vaardigheden die een criticus vandaag de dag nodig heeft?
- Hoe kunnen we verschillende publieken bereiken en verbinden door te politiseren in plaats van te homogeniseren?
- Voor wie doen we het eigenlijk? Wat is het bestaansrecht van de kunstkritiek?
- Wat behelst een opleiding tot (kunst)criticus?
- Welke vormen van kunde met betrekking tot verschillende media en (dialogische) gespreksvormen zijn hierbij van belang?
- Waar vindt de kritiek haar plaats en waar kan zij in doordringen?
- Wat zijn hedendaagse kritische strategieën voor kunstenaars?
- Wat zijn de 'best practices' in de Europese pers om zich weerbaar en kritisch op te stellen?

Tafel 2: Postdigitale kritiek

Lisa Reinheimer (Domein voor Kunstkritiek)

Algemene vraag: Welke bestaande (nieuwe of hybride) formats kunnen helpen bij het bereiken van een duurzame toekomst voor kritische culturen?

Deelnemers: Luuk Heezen (presentator, programmamaker, radiomaker, kunstvlogger), Marga van Mechelen (UvA, kunst- en toneelcriticus), Bjorn Gabriëls (Folio, journalist), Kathleen Weyts (H Art), Brenda Tempelaar (kunstenaar, onderzoeker), Lisa Reinheimer (Domein voor Kunstkritiek, danscriticus, -theoreticus en docent).

Aan de basis van deze discussie stond een aantal concrete praktijkvragen: hoe kan kunst in een vlog tot z'n recht komen? Wat is de balans tussen entertainment en artistieke waarde? Welke rol heeft kunst (in Nederland) in het bevorderen van

mediawijsheid? Wat is een (niet gesubsidieerd) kunstblad vandaag, in 2019, aan de vooravond van de digitale revolutie?

Het valt op dat kunstkritiek op digitale media steeds beeldender wordt, maar ook contextlozer en platter. Sociale media als Instagram zijn nu eenmaal zo ontworpen dat de tekst altijd ondergeschikt blijft aan het beeld. Kritiek is in zo'n context nauwelijks te onderscheiden van beschrijving of promotie. Dit roept een heel scala vragen op: Hoe kunnen we juist het inhoudsvolle online beeld emanciperen, in bijvoorbeeld een inhoudelijk sterke kunstvlog? Zijn we als critici te veel gefocust op tekst? Hoe kunnen kunstenaar, criticus en redacteur samenwerken om samen te bepalen hoe het gedrukte blad en de digitale media op elkaar aansluiten?

De kunstkritiek bevindt zich nog in een overgangsfase. Bij de koepelorganisatie van Vlaamse culturele tijdschriften Folio werkt iedereen nog hoofdzakelijk op papier. Als media volledig digitaal zijn gegaan, is dat vaak om financiële redenen. Soms is ook van een nood een deugd gemaakt. Jongeren kijken minder tv, terwijl de programma's die er nog wel zijn zich meer en meer richten op populaire vormen van cultuur. Bij het wegvallen van de kritische functie van traditionele media, zou het internet in het gat kunnen springen.

Elk medium heeft voordelen, maar ook handicaps. Wat die zijn in de context van de kunstkritiek zou nog grondig onderzocht moeten worden. De moeilijkheden van de (post)digitale overgang en van hybridiseren uiteten zich op allerlei manieren. Websites houden vast aan de bladspiegel van het gedrukte tijdschrift. Er is nog steeds een grote kloof tussen gedrukt boek en e-boek. De kritische potentie van het digitale video-essay, zoals dat door Kirac of door discussiedeelnemers Luuk Heezen en Brenda Tempelaar gebruikt wordt, is nog nauwelijks onderzocht door traditionele media.

Problemen van aanpassing en vertaling zijn natuurlijk niet nieuw. Kunstkritiek is altijd een poging om een ervaring te verwoorden of verbeelden die in eerste instantie zintuiglijk is en daarom in haar grondslag hybride. Toch lijkt het een extra urgente vraag wat te zetten naast de schreeuwerigheid van de sociale media, die door bijvoorbeeld Powned en Kirac zo goed benut wordt. Tegelijkertijd is het mediacultuurveld heel breed, waarbinnen een deel van het publiek op beeld gericht is gericht en een ander deel op tekst. De redacteur moet de communicatie in evenwicht brengen. Je hoeft niet alles uit te spellen (de lezer kan zelf nadenken en combineren), maar je moet werktuigen geven om begrip te ontwikkelen.

Het publiek en de makers zijn nieuwgierig naar nieuwe vormen, maar ook wantrouwend. Moeten we nu opeens allemaal podcasts gaan produceren? Dit is ook een vorm van vervlakking en homogenisering. Waar blijft de expertise die critici en uitgevers meenemen? In plaats van technologisering, is het ook een mogelijkheid is om terug te keren naar het specialistische product. Omdat iedereen met het internet al overal toegang toe heeft, kunnen we veel specifiekere producten maken. Kan de kunstkritiek, zoals de Antwerpse modescene, terug naar de basis, specialisering, herwaardering van vakmanschap? Voor een deel is dat al het geval, want voor een goed artikel ga je naar de Groene Amsterdammer, niet naar Instagram en voor inspirerende beelden juist andersom.

Maar als vakmanschap voorop komt te staan, blijft de vraag: wat is een 'goede kunstcriticus' in deze tijd? Moet die met, tegen of naast de kunstenaar denken? Welke bakens zet de criticus uit in een overvloed van informatie? En waar blijft eigenlijk het algemene publiek?

Een gewenste toekomst vraagt om een aantal fundamentele en een aantal praktische veranderingen:

Fundamenteel: Inhoudelijk beeld moet mogelijk worden in een dwingende context. Meer samenhang tussen actoren is nodig, om als ware het een doorgaande keten te vormen in het uitgeefproces. We moeten een goed begrip hebben van welke (kritische) betekenislagen worden toegevoegd en welke verloren gaan bij de vertaling tussen media. Er moet bovendien meer ruimte en tijd zijn voor kritiek: voor beschrijving van het slechte én het goede in de hedendaagse cultuur, voorbij beschouwing en beschrijving. Want juist nu, in de tijd van informatieovervloed, moet de criticus een gids (autoriteit of pedagoog?) zijn.

Praktisch: Ook voor kunstkritiek moeten mogelijkheden ontwikkeld worden om hybride te publiceren. Verschillende bestaande technieken en workflows zijn nog niet toepasbaar voor door multimedia gekenmerkte kunst- en cultuurkritiek. Hierbij moet bovendien oog zijn voor de verschillende tradities van kritiek van verschillende media/disciplines.

Om de mogelijkheden voor zo'n transitie te onderzoeken, is een aantal vrij brede hoofdvragen te onderscheiden:

- Hoe essayistisch te werk te gaan in de kunstkritiek?
- Hoe kunnen we kunstkritiek hybridiseren en wat is daarin de rol van het (bewegende) beeld?

- Wat is de juiste context van kritiek in de wereld van vluchtige media?
- Hoe kunnen we voorbij het instrumenteel denken, richting ethisch besef (dus niet: het is goed omdat iedereen het zo doet)?
- Hoe zo goed mogelijk gebruik te maken van de eigenheid van media in werkelijk kritische reflectie?
- Hoe kunnen we als kunstcritici bakens creëren en die op waardevolle manier inzetten, als pedagoog in plaats van autoriteit in een maatschappij die wordt gekenmerkt door hybridiserende media die generaties van elkaar scheiden?

Tafel 3: Kunst en onderzoek

Flora Lysen (ARIAS)

Algemene vraag: Welke rol kan onderzoek in en naar de kunsten spelen in maatschappelijke vraagstukken?

Deelnemers: Rebecca Breuer (onderzoeker HvA, filosofie en mediatechnologie), Julia Steenhuisen (Cobramuseum, Prijs voor Jonge Kunstkritiek), Marcelle Schots (dramaturg-onderzoeker), Manus Groenen (Hogeschool v.d. Kunsten, freelancer), Paolo Patelli (Design Academy Eindhoven, WdKA, onderzoeker ruimtevormgeving), Alice Twemlow (LU, KABK), Flora Lysen (ARIAS).

Wat is de relatie tussen artistic research en kunstkritiek? Terugkerende thema's zijn stedelijke vraagstukken, het in kaart brengen van geldstromen, de noodzaak van meervoudige kritiek, collaboratieve platforms, het in kaart brengen van kritiek en kritiek door middel van kunst en design.

Het was snel duidelijk dat, willen we de kunst als uitgangspunt voor kritiek nemen in plaats van als object, we de zaak complexer, rijker, opener en transparanter moeten maken. Het is niet meteen de bedoeling dat alles kritiek kan zijn, maar het idee van kritiek moet verder reiken dan een schrijvend individu. Artistic research kan een belangrijke rol spelen in het openbreken van

traditionele academische uitgangspunten. Het is echter niet meteen duidelijk wat dan precies de plek voor kritiek daarin is. Hoe kunnen we een (open) kaart maken, een topologie van de kritiek?

Het is van belang om onderscheid te maken tussen een recensie en een kritiek. Als een recensie snel, impressionistisch, descriptief en objectgebonden is, is een kritiek langer, gelaagd en procesmatig onderzoekend. Een recensie is een actie, kritiek een manier van zijn.

De vraag van kritiek is er onder andere een van communicatie. In de discussie kwam een aantal voorbeelden van artistic research naar voren, die grotere publieke bekendheid verdienen. Een voorbeeld is Forensic Architecture, waarin interdisciplinair gewerkt wordt door biologen, ontwerpers, programmeurs en kunstenaars om urgent onderzoek te doen en dat op een inzichtelijke manier te presenteren. Wat doet zo'n collaboratieve aanpak met de maatschappij? The Art of Impact was ook een interessant voorbeeld, waarin sommige kunstenaars artistiek onderzoek deden dat met meer traditionele onderzoeksmodellen niet gedaan had kunnen worden, maar dit model kan ook leiden naar effectbejag. Ook Edit This Post, het collaboratieve schrijffplatform dat bij dit verslag is gebruikt, is een goed voorbeeld van een interdisciplinair kritisch gereedschap.

Het communiceerbaar maken van projecten, door bijvoorbeeld bij De Wereld Draait Door te gaan zitten, leidt snel tot een propagandistische versimpeling van het werk en een verkleining van de kritische waarde. Hoe kunnen we omgaan met de noodzaak of verwachting van behapbaarheid, om uit de academische bubbel te breken? Het antwoord ligt misschien in het feit dat een kritiek, zeker in artistic research, een proces is en niet alleen een eindproduct en dat we dus manieren moeten vinden om processen inzichtelijk te maken. Dit communiceerbaar maken van processen vereist een geavanceerde bemiddeling zowel tussen onderzoeker en publiek als tussen kunstenaars en critici, waarvoor allicht een lerend platform ontwikkeld kan worden.

Dit inzicht leidt tot een ander vraagstuk: wat is de relatie tussen individu en collectief in het formuleren van kritiek? Het voorbeeld van Jonas Staal, die zowel in zijn individuele kunstpraktijk als in een collectief agentschap werkt, laat zien dat kritische kunstenaars vaak tussen het individuele en het collectieve heen en weer springen. Het is daarom van vitaal belang voor artistic research dat ook collectieven onderzoeksgeld moeten kunnen krijgen. Gelukkig biedt NWA hiervoor perspectieven.

Een andere conclusie die volgt uit inzicht dat kritiek eerder een proces dan een product is, is dat kritiek niet alleen op kwantitatief meetbare impact beoordeeld kan worden, maar ook kwalitatieve maatstaven nodig heeft. Hoe kan van meet af aan het kwalitatief effect worden geïncorporeerd in het onderzoeksproces? Kritiek wordt dan onderdeel van het werk, in plaats van commentaar op andermans werk. Het ligt, in Manfredo Tafuri's begrippenkader, dichterbij 'militante kritiek' dan bij 'operationele kritiek'.

Zo'n praktijk van geïncorporeerde kritiek voor onderzoekers, kunstenaars en ontwerpers vraagt om nieuwe methodes van documentatie en analyse. Zulke kritiek, die al in het proces zit, hoeft ook niet altijd achteraf gepubliceerd te worden.

Onderzoeksvragen:

- Kunnen we een model ontwikkelen voor het integreren van kritiek- en ontwerppraktijken?
- Hoe kan een sociaal vraagstuk ten grondslag liggen aan een (kritisch) artistiek project?
- Welke (vormen van) kritische praktijken zijn er op dit moment, waar bevinden ze

zich en hoe zijn ze (on)zichtbaar? Welke methodologie is geëigend voor het in kaart brengen ervan?

- Welke verschillende strategieën van kritiek kunnen onderscheiden worden?
- Hoe kunnen media, kritiek en kunst vanaf het begin betrokken worden bij de beantwoording van bovenstaande vragen?

Reflectie

1. Huidige situatie: wat gebeurt er; welke mogelijkheden zie je op persoonlijk, professioneel en maatschappelijk niveau; wat zou je willen zien, maar zie je niet?

We leven in een gepolariseerde en gefragmenteerde samenleving, wat gereflecteerd wordt in het medialandschap. Traditionele en gecentraliseerde media als tv, radio en krant worden steeds minder populair. Daardoor verschuift het zwaartepunt van het medialandschap van de publieke sector naar commerciële platformen en sociale media. Tekst is daar steeds meer secundair aan het beeld en dat geldt ook voor de kunstkritiek op die media. Toch komt de inhoudelijk sterke kunstvlog, om een voorbeeld te noemen, almaar niet van de grond.

Er heerst algemene onzekerheid over de relatie van de kunst- en cultuurkritiek tot de hedendaagse medialogica. De digitale media worden bovendien met succes door nieuwe politieke stemmen gebruikt om de kritische traditie en vrije pers aan te vallen. Een algemene consensus lijkt te zijn dat de rol van de vaderlijke kunstcriticus, die de waarheid in pacht heeft, is uitgespeeld. Tegelijk is aan de universiteiten, van oudsher een belangrijke leverancier van kunstkritiek, steeds minder ruimte voor kritische reflectie hebben, onder druk van projectmatig en instrumenteel denken. Er is behoefte aan een vorm voor kunst- en cultuurkritiek die in deze context past. Een meer geëigende optie wordt geboden door wat wordt genoemd 'essayist': het uitproberen. Hoe dit vorm eruit kan zien en kan functioneren verdient nader onderzoek.

Bij nadere beschouwing valt deze vraag naar de vorm en medialogica van het hedendaagse culturele essay uiteen in twee delen: een mediavraagstuk en een positievraagstuk. Aan de ene kant draait het om het digitaliseren en hybridiseren van kritiek, de status van het (bewegende beeld) daarin, de rol van vakmanschap en de relatie tussen papier en beeldscherm. Aan de andere kant werpt het positievraagstuk vragen op naar onder andere de maatschappelijke en institutionele positie van de criticus, de autoriteit die van kritiek uitgaat, de relatie tussen kunst, kritiek en kunstonderzoek, de publieken die kunstkritiek bedient en de modellen van communicatie die voor kritiek gebruikt worden.

2. Gewenste situatie: hoe zou een ideale situatie eruitzien; welke specifieke kenmerken heeft dit utopische beeld; welke dingen zouden noodzakelijk zijn om dit te bereiken en welke dingen zouden fijn maar niet noodzakelijk zijn (need to have - nice to have)?

In de gewenste situatie is de betekenis van begrijpen opengebroken, omdat duidelijk is dat er meer dan één vorm van kritiek is. Er is tijd, ruimte en geld

om te ontsnappen aan de huidige economische structuur en om nieuwe woorden en zelfbegrip in de kunst en de kunstkritiek te ontwikkelen. Hoewel universiteit, cultuurjournalistiek en kunstenaars een belangrijke functie in de praktijk van de kritiek vervullen, heeft geen van deze partijen een monopolistische autoriteit. Dat komt omdat kritiek niet in termen van beoordelen wordt begrepen, maar als uitproberen, essayer. Tegelijkertijd is er ruimte en oog voor kritisch vakmanschap, de kritische tradities van verschillende disciplines en het specialistische product.

Het nieuwe idee van kritiek is breder dan het schrijvende individu. Er zijn open en democratische vormen van collaboratieve kunstkritiek, ondersteund door daarvoor ontwikkelde technieken. De academisch geschoolde criticus stelt zich niet als autoriteit, maar als facilitator of pedagoog op. Als publieke intellectueel zet de criticus bakens uit in de overvloed van informatie en faciliteert dialoog. Daarbij zoekt de criticus steeds naar een balans tussen specialistische en brede publieken. Academia en publieke intellectuelen vervullen zo een brugfunctie van de kunst naar de publieke sfeer.

De praktijken van maken, reflecteren en distribueren zijn niet streng van elkaar gescheiden. Actoren in het uitgeefproces vormen een doorgaande keten. Uitgevers en tijdschriften in verschillende landen delen artikelen en geven die in verschillende talen uit. Door weldoordachte samenwerking heeft de kritiek een sterke plaats en inhoudelijke rol in het dwingende (online) medialandschap. Er is een overdaad aan digitale en hybride kritieken, zoals inhoudelijk sterke kunstvlogs en video-essays, waardoor ook het (online) beeld een goede context heeft. Bovendien bestaat er een levendige en symbiotische relatie tussen de praktijken van kunst, kritiek en artistic research. Kunst en kunstenaars bepalen mede hoe druk en digitaal zich tot elkaar verhouden.

3. Transitie: hoe komen we van de huidige naar de gewenste situatie; welke producten en 'doorbraken' zijn daarvoor nodig?

In het nadenken over het bereiken van de gewenste situatie zijn zes specifieke producten en doorbraken genoemd:

Een topologie van de kunstkritiek: Het in kaart brengen waarde kunstkritiek op dit moment plaatsvindt en welke vormen deze aanneemt, om zo gemeenschappelijke grond voor dialoog te vinden.

Hybride workflows voor kunstkritiek: Methoden om kunst- en cultuurkritieken op hybride wijze te publiceren en daarbij beeld- en tekstgerichte communicatie in evenwicht te brengen.

Lerende platformen voor kunstkritiek: Een experimenteel en lerend platform voor bemiddeling en communicatie waarmee critici en uitgevers gemakkelijk content kunnen uitwisselen en dat voor brede publieken toegankelijk kunnen maken.

Een opleiding tot criticus: Een (academische) opleiding tot criticus voorziet in kritische basisvoorzieningen en -vaardigheden. De opleiding heeft tot functie het maatschappelijk functioneren van de kritische publieke intellectueel te waarborgen en te vernieuwen. Daartoe zou in de opleiding niet het uiteindelijke kritische product, maar het proces van proberen centraal moeten staan.

Een methodologie voor collectieve kunst- en cultuurkritiek: Om het schrijven van post-autoritaire en post- antropocentrische kunst- en cultuurkritieken mogelijk te maken, is er behoefte aan praktische, technische en theoretische methoden voor het schrijven van collaboratieve of collectieve kunst- en cultuurkritieken.

Theoretische en ethische reflectie op de hedendaagse kunstkritiek: Het formuleren van heldere, maar ook meervoudige ideeën van wat vandaag de dag een 'goede criticus' en 'goede kritiek' zijn, gebaseerd op grondige analyse van literatuur, bestudering van het werkveld en ethische reflectie. Dit moet leiden tot het opstellen analyse van literatuur, bestudering van het werkveld en ethische reflectie. Dit moet leiden tot het opstellen van kwalitatieve methodologieën en maatstaven voor kunst- en cultuurkritiek.

4. Moeilijkheden: welke uitdagingen of obstakels zijn er in deze transitie te voorzien?

Op een aantal punten zijn obstakels of uitdagingen te voorzien:

- Een vanzelfsprekende, maar belangrijke beperking is dat elk medium voordelen, maar ook beperkingen heeft, die voor de kunstkritiek specifiek in kaart moeten worden gebracht.
- Er is geen behoefte aan techniek om de techniek. Bovendien is het niet de bedoeling dat iedereen alleen nog maar podcasts gaat publiceren. Opgebouwde inhoudelijke kennis en vaardigheid blijft leidend.
- Er lijkt in de huidige medialogica weinig ruimte voor verdieping en kritisch denken, al helemaal niet als het alleen maar over succesformules voor 'clicks', 'likes' en lezersaantallen gaat. De 'impact' van kritiek is niet simpelweg kwantitatief meetbaar te maken. Zolang de kritiek aan kwantitatieve meetmodellen onderhevig wordt gemaakt, kan zij zich niet ten volle ontwikkelen.
- Binnen de universiteit kent haar eigen beperkingen voor het bereiken van de gewenste situatie. Academici willen vaak wel een brugfunctie vervullen, maar zij bevinden zich in precare omstandigheden en staan onder druk van rendementsdenken.
- Er bestaat onzekerheid over de kritiek in de Europese context. Vanwege de Brexit en de Oost-Europese crisis in de vrije pers, kunnen we er niet langer vanzelfsprekend van uitgaan dat Europa een veilige haven voor het kritische publieke debat is.

5. Urgentie

Zoals ook andere publieke domeinen, staan de kunsten en hun kritiek nog altijd midden in een grote digitaliserings- en hybridiseringsslag. De vraag is hoe de kritiek zich op inhoudelijk sterke manier en in de goede context tussen analoge en digitale media laat vertalen. Vertaling van ervaring van het ene medium naar het andere is inherent aan kritiek. Wat de huidige vertaalslag tussen analoge en (post)digitale media zo urgent maakt, is de dreiging van vervlakking en eenzijdige communicatie in de kwantitatieve en commerciële logica die op dit moment het medialandschap domineert. Het is van het grootste belang voor het

functioneren van onafhankelijke media en vrije culturele uitingen, die een van de pijlers van de publieke sfeer en daarmee ook van de democratie vormen, dat de kunst- en cultuurkritiek methoden en infrastructuur ontwikkelt om in deze context weerbaar en kritisch te blijven functioneren.

6. Onderzoeksvragen

Van het grote aantal onderzoeksvragen dat werd geopperd, ging een groot deel direct of indirect over de fundamentele vraag wat vandaag de dag een 'goede criticus' is:

- Wat is de functie van de kritiek voor de democratie?
- Wat zijn de ethische implicaties van verschillende vormen van kritiek en welke vormen kunnen worden aangemerkt als 'juist'?
- Hoe kan een goede criticus worden opgeleid? Over welke vaardigheden beschikt de goede criticus?
- Wat is de functie van de publieke intellectueel?
- Wat is de rol van de criticus in het bemiddelen tussen de kritische traditie en de hedendaagse realiteit?
- Hoe kan de criticus zich als pedagoog in plaats van als autoriteit opstellen? Hoe kan de kritiek als proces van uitproberen in plaats van als oordelen worden begrepen?

Deze fundamentele vragen zijn even belangrijk als moeilijk te beantwoorden. Ervan uitgaande dat een eventueel onderzoeksvoorstel fundamenteel onderzoek, praktijkgericht onderzoek en het werkveld moet verbinden, lijkt de beste onderzoeksstrategie om vanuit de praktijk te beginnen met deze fundamentele vragen als denkraam. Een interessant aanknopingspunt hiervoor zijn twee praktische thema's waarover veel vragen gesteld werden, die allebei raken aan de positionering van kritische praktijken in het medialandschap: 1.) een topologie van kunst- en cultuurkritiek en 2.) hybridisering van kunst- en cultuurkritiek.

Topologie:

- Waar is de kritiek?
- Wat zijn de best practices van critici in Europa?
- Welke methoden lenen zich voor de mapping van de kritiek?
- Welke materiële basisvoorwaarden zijn er voor het bestaan van kritiek (geld, ruimte, tijd, discours, onderwijs)?

Hybridisering:

- Hoe kan de kunstkritiek een stevige positie in zowel het traditionele als het digitale medialandschap verwerven?
- Hoe kunnen uitgevers, critici, kunstenaars en publieken een open, inclusieve, transparante keten in het productie- en consumptieproces van de kritiek creëren? Welke digitale platforms lenen zich hiervoor?
- Hoe kunnen kunstenaar, criticus en uitgever (beter) samenwerken in de digitale transitie?
- Wat is de rol van het (bewegende) beeld in de kunstkritiek?
- Welke workflows ondersteunen de hybridisering van de kritiek?
- Welke methodes ondersteunen de steeds vaker voorkomende collectieve vormen van kritiek?

Deze vraagstukken van topologie en hybridisering representeren twee onderzoeksfases. Het vraagstuk van topologie betreft een eerste fase van observatie en analyse van de bestaande situatie. Het vraagstuk van hybridisering betreft een tweede fase van experiment en ontwikkeling van modellen, methodes en prototypes. Beantwoording van deze vragen van topologie en hybridisering door een

consortium middels experiment, literatuuronderzoek en dialoog zal een impliciet antwoord opleveren op de vraag: wat is een goede kunst- en/of cultuurcriticus vandaag de dag en wat is zijn functie in een democratische en veerkrachtige maatschappij? Het zal vervolgens aan het onderzoeksteam zijn om dit antwoord te expliciteren en als deelbare kennis aan te bieden aan het publiek.

Plan van aanpak

Op basis van deze reflectie, stelt het Instituut voor Netwerkcultuur een aantal vervolgstappen voor. Ten eerste zal geëvalueerd moeten worden of en hoe de bovenstaande onderzoeksvragen precies in de onderzoeksroutes van de NWA passen. De volgende stap is een inventarisatie van geschikte en geïnteresseerde partijen, waaronder zowel deelnemers als niet-deelnemers van De kunst van de Kritiek, voor een duurzaam zelforganiserend onderzoeksnetwerk. Enkele deelnemers hebben al aangegeven geïnteresseerd te zijn om na te denken over mogelijke verdere stappen. Wanneer zowel passende onderzoeksvragen en een capabel onderzoeksnetwerk gevonden zijn, zal begonnen worden aan het schrijven van een subsidieaanvraag voor de Nationale Wetenschapsagenda.

Contact: Miriam Rasch, miriam@networkcultures.org

